

Ljudmila Vasiljeva

Sveučilište Ivan Franko u Lavovu, Ukrajina
milav2000@yahoo.com

Alice u Ukrajini ili o ukrajinskim prijevodima djela Lewisa Carrola

Izvorni znanstveni rad / original research paper

Primljeno / received 3. 3. 2015. Prihvaćeno / accepted 11. 9. 2015.

U ovome članku cilj je predstaviti postojeće ukrajinske prijevode knjige *Alice's Adventures in Wonderland* i njihove autore, obratiti pozornost na neke razloge pojavljivanja ponovnih prijevoda djela Lewisa Carrola u posljednje vrijeme, pokazati određene aspekte prevoditeljskoga rada svojstvene ukrajinskim prijevodima koji služe, prije svega, kao sredstvo ekvivalentnoga prijenosa stvaralačkih mogućnosti teksta Lewisa Carrola ukrajinskim čitateljima. Knjiga je sve popularnija u Ukrajini, u posljednjih 10 – 15 godina bila je objavljena četiri puta. Ponovni prijevodi *Aličinih pustolovina u Čudozemskoj*, iako su svojevrsna reakcija prevoditelja na zahtjeve naručitelja, produžuju komunikacijski lanac književne recepcije koji ponovo prelazi jezične granice i privlači u krug poštovatelja Lewisa Carrola nove čitatelje, otvarajući im bezgraničnu smislenu perspektivu priče o Alici. Sačuvavši opću ekvivalentnost originalu, svaki prevoditelj pokušavao je primijeniti stvaralački arsenal jezičnih sredstava koja postoje u ukrajinskome jeziku imajući u vidu, kao što je i sâm Lewis Carroll zamislio, različite skupine čitatelja.

Ključne riječi: ekvivalentni prijenos, jezična sredstva, književna recepcija, ponovni prijevodi, prevoditelji, ukrajinski jezik

Knjiga *Alice's Adventures in Wonderland* [Aličini doživljaji u Čudozemskoj¹] Lewisa Carrola (1865) u ukrajinskim prijevodima ima nekoliko inačica naslova: *Аліса в країні Чудес* (usp. Carroll 1960, 1976), *Аліса в країні Див* (usp. Carroll 2001), *Пригоди Аліси в Дивокраї*, *Аліса у Задзеркаллі* (usp. Carroll 2007),

¹ Usp. Narančić Kovač i Milković (2011).

Alica в Дивокраї (usp. Carroll 2008), *Пригоди Аліси в Дивокраї* (usp. Carroll 2014, 2015). Nemoguće je ustanoviti koliko je djevojčica širom svijeta sanjalo o nezaboravnim doživljajima nalik Aličinima i koliko će ih još o njima maštati. Priča o njezinim pustolovinama prvi se put pojavila prije sto pedeset godina, 1865., kada je objavljena knjiga *Alice's Adventures in Wonderland*. Druga knjiga o Aličinih pustolovinama, *Through the Looking-Glass and What Alice Found There*, objavljena je 1871., a prva cjelovita ukrajinska inačica djela naslovljena *Аліса в країні Чудес* [*Alica u Zemlji Čudesa*] pojavila se tek 1960. (usp. Carroll 1960). U ovome članku cilj je predstaviti postojeće ukrajinske prijevode izvornika *Alice's Adventures in Wonderland* i njihove autore, obratiti pozornost na neke razloge pojavljivanja ponovnih prijevoda djela Lewisa Carrolla u posljednje vrijeme te otkriti određene aspekte prevoditeljskoga rada svojstvene ukrajinskim prijevodima koji služe, prije svega, kao sredstvo ekvivalentnoga prijenosa stvaralačkih mogućnosti teksta Lewisa Carrolla ukrajinskim čitateljima. Budući da je jedan od prijevoda, koji ćemo također spomenuti u radu, nastao preko posrednoga ruskoga jezika, izostavit ćemo analizu određenih prevoditeljskih rješenja toga prijevoda.

Prijevodi *Alice's Adventures in Wonderland* u Ukrajini

Prva knjiga o Aličinih doživljajima na ukrajinskome jeziku u prijevodu Haline Bušine bila je tiskana, kao što smo već spomenuli, gotovo sto godina nakon objavljivanja izvornika, 1960., a poslije je dva puta bio objavljen pretisak te knjige (1976. i 1997.). Pjesme unesene u djelo preveo je Leonid Horlač. Prevoditelj pjesama uspio je uskladiti pjesnički i prozni dio djela Lewisa Carrolla. Osim toga, kako smatraju teoretičari prevođenja, te unesene pjesme postale su punovrijednim djelima jer je autor pokazao pravi pjesnički talent (Dzera 2007: 112). Pjesme koje su važan dio originala priče o Alici koncipirane su kao parodija na pripovjednu, sentimentalnu ili dječju poučnu poeziju. Parodija kao žanr zahtijeva različite metode reproduciranja humornoga učinka, što je u određenome smislu Leonid Horlač u svojim prijevodima uspio postići.²

Sljedeći prijevodi *Alice* bili su tiskani tek u vrijeme neovisnosti Ukrajine, počevši od 2001. Dvije inačice prijevoda potpisuje Valentin Kornijenko iz zapadnoukrajinskoga grada Ternopolja, jedan od najistaknutijih ukrajinskih prevoditelja. Svoje je prijevode načinio za dvije različite izdavačke kuće.

² Nije slučajnost što je autorica ruskoga prijevoda *Alice* N. Demurova u izdanjima iz 1967. i 1978. uključila prijevode pjesama triju prevoditelja i prevoditeljica: S. Mašaka, L. Orlovske, O. Sedakove. Valja spomenuti da se prvi prijevod *Alice* na ruski jezik pojavio 1879. pod naslovom: *Соня в царствѣ дива* [Sonja u carstvu čuda]. Prevoditelj je bio anoniman, a autor ilustracija John Tenniel. Kao što je poznato, on je bio i autor ilustracija u izvorniku. Knjiga je bila objavljena u tiskari A. I. Mamontova u Moskvi, a imala je 166 stranica. Navodimo i neke podatke o kasnijim ruskim izdanjima *Alice: Приключения Али в мире чудес* (prijevod M. D. Granstrema objavljen u Sankt-Peterburgu 1908. godine; imao je 164 stranice, a tiskan je u nakladi od 3000 primjeraka),

Zahvaljujući tomu prevoditelju ponovo su se pojavile knjige o Alici: *Пригоди Аліси у Дивокраї*³ [Aličini doživljaji u Čudozemskoj], *Аліса у Задзеркаллі* [Alica s one strane ogledala] i *Аліса для малят* [Alica za malu djecu]. Ovaj put, kako tvrdi poznati proučavatelj književnosti Ivan Džjuba, „konačno imamo ukrajinsku Alicu u vrsnome prijevodu iz kojega je vidljiva prevoditeljska škola M. Lukaša“ (Džjuba 2015).⁴

Valentin Kornijenko, koji je nažalost nedavno umro (2011.), ubraja se u krug najpoznatijih prevoditelja u Ukrajini, stoga smatramo da valja ukratko predstaviti neke aspekte prevoditeljske djelatnosti toga majstora riječi,⁵ a posebice ono što je neposredno povezano s njegovim prevoditeljskim radom na Alici. U stvaralačkome opusu Valentina Kornijenka prijevodi su djela mnogih pisaca, primjerice *Revolucije* i publicistike Jacka Londona, priča Marka Twaina, nekih djela Grahama Greena i dr.⁶

Reći ćemo i nešto o tome kako je Valentin Kornijenko došao baš do djela Lewisa Carrolla i počeo prevoditi Alicu. Sâm prevoditelj tvrdi da se u ljudskome životu ništa ne događa slučajno i da je sve povezano. Kad je jednom boravio u Kijevu, sreo je Ivana Malkoviča, osnivača izdavačke kuće „A-ba-ba-ha-la-ma-ha“ (А-ба-ба-га-ла-ма-га), koji je predložio Kornijenku da prevede Alicu, točnije da od nje napravi „Super Alicu“. Taj je prijedlog zainteresirao prevoditelja. Rad je počeo

---

Приключения Алисы в волшебной стране (prijevod A. N. Roždestvenske objavljen u časopisu *Zaduševnoje slovo*, sv. 49, brojevi 1–7, 9–21 i 22–33, 1908. i 1909. godine), *Приключения Алисы в стране чудес* (prijevod je načinila P. S. Solovjova pod pseudonimom Allegro, a objavljen je 1909. u časopisu *Tropinka*, u brojevima 2–5, 7–17, 19 i 20), *Приключения Алисы в стране чудес* (prijevod A. N. Roždestvenske, knjiga je objavljena u Sankt-Peterburgu 1912.), *Аліса в волшебной стране* (prijevod, pretpostavlja se, M. P. Čehova, objavljen u zborniku *Английские сказки* u Sankt-Peterburgu, kao izdanje časopisa *Zolotoje detstvo*, 1913. godine).

³ U ukrajinskome jeziku riječi *чудо* i *диво*, za razliku od hrvatskih istokorijenskih riječi, čine sinonimski par. To isto vrijedi i za njihove izvedene pridjeve.

⁴ Mikola Lukaš istaknuti je ukrajinski prevoditelj, jezikoslovac i poliglot, prevoditelj *Fausta* J. W. Goethea, *Madame Bovary* Gustava Flauberta, pjesama Friedricha Schillera, *Decamerona* Giovannija Boccaccia i drugih djela. Lukaš je bio iznimno lingvistički talentiran i bio je velik erudit u području strane književnosti. Uredništvo časopisa *Vsesvit* 1989. godine započelo je dodjeljivati godišnju Lukaševu nagradu „Arts Translationis“ za najbolje prijevode i radove iz područja teorije prevođenja tiskane tijekom godine na stranicama spomenutoga časopisa. U Lavovu postoji ulica koja nosi njegovo ime.

⁵ Valentin Kornijenko bio je član Nacionalne udruge pisaca Ukrajine i dobitnik nagrade Bohdana Lepkoga. Gotovo četrdeset godina radio je u kijevskim izdavačkim kućama i časopisima. Kornijenko i književni prijevod nisu slučajne, već nerazdvojive pojave.

⁶ Prevoditeljski rad Valentina Kornijenka iznenađuje opsegom: uključuje prijevode djela Marcela Prousta, Michela de Montaignea, Marcela Venturija, Briana Moorea, Svatopluka Zlamanija, Pauline Johnson, Mary O’Tarra, Władysława Tatarkiewiczza, Paula Stewarta, Chrisa Riddela. Valentin Kornijenko preveo je i djela Jaroslawa Iwaszkiewiczza, Stefanie Grodzenske, Walta Whitmana, Francesca Petrarce, čeških pisaca Vladimira Nefa i Lubomira Macháčka, Slovačkinje Jane Pinkové, a također je na ukrajinskome jeziku objavio tekstove iz filozofije i politologije Bohdana Kravčenka, roman Williama Faulknera *Go Down, Moses* (koautor prijevoda Rostislav Docenko). Radio je kao urednik zbornika uspomena o poznatome prevoditelju Mikoli Lukašu. Kornijenko je najviše prevodio s engleskoga, a od slavenskih jezika s poljskoga i češkoga.

upoznavanjem s ranijim prijevodima knjige na ukrajinski i ruski jezik. Među ruskim prijevodima Kornijenko je obratio pozornost na prijevod Vladimira Nabokova. Po mišljenju ukrajinskoga prevoditelja, Nabokovljev je prijevod jako blizak originalu. Ipak, imao je i primjedbe, smatrajući da suviše doslovni prijevod ponekad šteti prikladnome prenošenju izvornika i ne svjedoči o vještini prevoditelja. Osim Nabokovljeva prijevoda, Kornijenko je analizirao ruske prijevode N. Demurove, B. Zahodera, V. Orla i drugih. Čak je smatrao da su Rusi „izokrenuli“ *Alicu*; knjiga o Alici kod njih se pojavila radi postizanja veće naklade (vjerojatno da bi se knjiga bolje prodavala) (usp. Marčuk 2010). Nadalje, iza prividno jednostavnih rečenica većine spomenutih ruskih prevoditelja (osim Nabokovljeva prijevoda) sakrile su se nijanse sadržaja originala koje dijete od sedam do deset godina nije u stanju razumjeti. Da bi taj sadržaj postao jasan, prijevod, po mišljenju Valentina Kornijenka, treba čitati između redaka (usp. Marčuk 2010). Smatrao je da je pravi prijevod umjetničkoga teksta povezan s očuvanjem, a ne s izobličavanjem autorskoga stila. Kao jednu od važnih posebnosti originala Carrollove *Alice* izdvojio je dugačke rečenice i složene sintaktičke konstrukcije, smatrajući da i njih vrijedi sačuvati u prijevodu. Po njegovu mišljenju samo ih je V. Nabokov u svojem prijevodu uspio sačuvati.

Obratimo pozornost i na neke primjedbe Valentina Kornijenka u svezi s Nabokovljevim prijevodom. Kao što je poznato, u tekstu originala Lewisa Carrola ima više parodija na pjesme iz školskoga programa koje su dobro poznate djeci iz Velike Britanije. Po mišljenju Kornijenka, ako se te pjesme prevedu na ukrajinski jezik, onda se potpuno gubi njihov umjetnički učinak. Ruski prijevod V. Nabokova, koji je prilično blizak originalu djela, umjesto engleskih parodija ima ruske koje je smislio sâm prevoditelj. U Nabokova Alica nije Alica, nego je Ana, a umjesto engleskim, Vladimir Nabokov koristio se ruskim realijama. Prijevod u tome segmentu Valentin Kornijenko nije smatrao adekvatnim.

Analizirajući prijevod *Alice* samoga Kornijenka, odmah ćemo uočiti to da je prevoditelj krenuo ponešto drugim putem, sačuvao je složene konstrukcije originala, iako je to bilo dosta teško učiniti na ukrajinskome jeziku. Međutim, u pjesmama je prevoditelj ostavio činjenice iz engleske realnosti. Doduše, donekle ih je ukrajinizirao da budu razumljivije ukrajinskomu čitatelju. U tu je svrhu iskoristio folklor koji po pravu pripada svim Europljanima. Na primjer, u Kornijenkovu tekstu nalazimo parodiju: „Иди, іди борщику – зваримо тобі дощику“ („Padaj, padaj borščiću skuhat ćemo ti kišiću“).⁷ U toj pjesmi autor je uspio sačuvati ne samo žanrovsku sukladnost, već i temu: spoj jela i prirodnih pojava (Kornijenko 2007: 70).⁸

⁷ U Lewisa Carrola to je parodija na pjesmu Jane Taylor „Star“.

⁸ U Kornijenkovu prijevodu, koji je objavljen u izdavačkoj kući „A-ba-ba-ha-la-ma-ha“, veći dio parodija preveo je Mikola Lukaš, međutim prijevod navedene pjesme pripada baš V. Kornijanku.

Prva inačica prijevoda Valentina Kornijenka za izdavačku kuću „A-ba-ba-ha-la-ma-ha“ (Carroll 2001) doživjela je kritiku glavnoga urednika Ivana Malkoviča, kao naručitelja, koji je smatrao da ruskomu prijevodu treba dati prednost pred Kornijenkovim. Tek poslije Malkovičeve lekture taj je prijevod *Alice* bio konačno tiskan pod naslovim *Аліса в країні Див* [Alica u Zemlji Čudesu] (Carroll 2001). Prevoditelj je ostao nezadovoljan Malkovičevim lektoriranjem, tj. lektoriranom inačicom prijevoda koja je bila objavljena u izdavačkoj kući „A-ba-ba-ha-la-ma-ha“. U prijevod je, prema njegovu mišljenju, izdavač unio izobličavanja činjenica.

Svega nekoliko godina kasnije upravo Kornijenkovu inačicu prijevoda objavila je ternopiljska izdavačka kuća „Bogdan“ (Carroll 2007). Prevoditelj je uložio mnogo napora radeći na knjizi o Alici, taj put s naslovom *Пригоди Аліси у Дивокраї* [Aličini doživljaji u Čudozemskoj]. Osim toga, prevoditelj je kasnije objavio još jednu inačicu *Alice* za malu djecu koja je također bila objavljena u već spomenutoj izdavačkoj kući.⁹

Pretposljednji prijevod *Alice* u vremenskom slijedu prijevod je iz 2008. koji pripada Viktoriji Narižnoj, prevoditeljici iz drugoga, istočnoga dijela Ukrajine, iz grada Dnipropetrovska. Taj je prijevod tiskan u Harkivu u izdavačkoj kući „Folio“. Kako bismo upozorili na neke njegove jake i slabe strane, navodimo razmišljanja stručnjaka i čitatelja o toj knjizi, prvo Hristine Nečitajlove (2008: 1):

Prijevod Viktorije Narižne više će se svidjeti već odraslome čitatelju (iskreno rečeno, ilustracije također) koji umije ocijeniti i pojedinosti prevoditeljske vještine i složenu jezičnu igru Lewisa Carrola. Zatim, pozitivna je strana te knjige ponajprije „autentičnost“ naslova priče *Аліса в Дивокраї* (naime, baš taj naziv zvuči prirodnije jer u originalu piše *Alice in Wonderland*), za razliku od Kornijenkovu *Аліса в Країні Див* [Alica u Zemlji Čuda], no ona ipak ostaje Carrollova knjiga za odrasle, koja je samo „maskirana“ u knjigu za djecu.

Drugi je primjer ocjena Hristine Kuprijan (2008: 1):

[...] U novome prijevodu *Alice* možemo pohvaliti samo naslov. Što se mene tiče, *Alica u Čudozemskoj* (*Alice in Wonderland*) zvuči prirodnije nego nama poznat, još iz sovjetskih vremena, naslov crtanoga filma *Аліса в країні Чудес* [Alica u zemlji Čudesu] ili čak ababivsko¹⁰ *Аліса в Країні Див* [Alica u Zemlji Čuda]. Iako je ta pozitivna strana prije posljedica općega nedostatka cijeloga Narižnina prijevoda, rekla bih – suvišna, prepuna doslovnosti. Pretpostavljam da baš iz toga proizlazi nedostatak „živahnosti“ nove *Alice*. Inače, što se tiče same „živahnosti“ priče, čini se da taj tekst nije dovoljno namijenjen djeci. Na primjer, prihvaćanje „doslovnoga“ ponekad samo škodi prijevodu i ne svjedoči o vještini prevoditelja. Složenost originalnoga teksta

⁹ To je bio prijevod adaptacije L. Carrola *The Nursery Alice* iz 1890. Prijevod je objavljen 2009. godine.

¹⁰ Autorica članka ima na umu izdanje prijevoda *Alice* u izdavačkoj kući „A-ba-ba-ha-la-ma-ha“.

Lewisa Carrola temelji se na suptilnoj jezičnoj igri i ironiji, razumljivoj autorovim suvremenicima. To je još jedan aspekt za „odrasloga čitatelja“ [...].

Kao što vidimo, upravo je tu manu prevelike usmjerenosti na odrasle čitatelje imao, prema mišljenju prevoditelja Kornijenka, ruski prijevod V. Nabokova.

Godine 2014. (pretisak 2015. u izdavačkoj kući Vivat) objavljen je najnoviji prijevod knjige *Пригоди Аліси в Дивокраї* [Aličini doživljaji u Čudozemskoj]¹¹ harkivske izdavačke kuće Pelikan, čija je autorica dječja spisateljica Olga Pilipenko (Carroll 2014). Pilipenko je prevela i umetnute pjesme. Činjenica je da taj prijevod nije bio napravljen prema originalnome tekstu Lewisa Carrola, tj. nije s engleskoga jezika, već je to prijevod preko jezika posrednika, tj. prema ranije objavljenoj knjizi na ruskome jeziku. Iako analizu prevoditeljskih rješenja prevoditeljice Olge Pilipenko ne bismo trebali smatrati relevantnom za ovaj rad, ipak smo odlučili predočiti neke, po našem mišljenju, zanimljive dijelove autoričine interpretacije, povezane s imenima likova, nazivima poglavlja i sl. Spomenuta je *Alica* lijepo ilustrirana,¹² što je pridonijelo nominaciji knjige za najbolju knjigu godine na sajmu izdavača 2014., no knjiga ipak nije bila nagrađena.

Ozbiljna greška koja vrebava odrasloga čitatelja *Alice* Lewisa Carrola predodžba je o toj knjizi samo kao o knjizi za djecu. Doista, struktura sižea obiju knjiga o Alici prema načelu posebnih epizoda koje se nižu razgovorima ili mislima s obveznim podvalama, premještanjem smisla, uzajamnim nerazumijevanjem likova bez obzira na minimalnu povezanost fabule i pustolovne intrige, sasvim je prirodna za žanr fantastične priče u obliku sna. Nažalost, zapleti u objema pripovijedima Lewisa Carrola kompliciraju percepciju. Može se naći zrnice racionalnosti i u mišljenju da će se svako dijete prije veseliti toj dosta neprirodnoj i različitim čudesima preopterećenoj knjizi nego što će ju razumjeti, ali složiti ćemo se s tim da je to „bolji obrazac književnosti ekscentričnoga žanra“ (Kornijenko 2007: 4). *Alica* već mnogo godina ostaje za nekoga omiljenim dječjim romanom, a za drugoga vrijednom knjigom koja nudi pomoć u traženju vlastite pozicije u društvu. Prema našem mišljenju, to je povezano s komunikacijskim statusom djela istaknutih pisaca, u koje se ubraja i Lewis Carroll, koja nisu eksplicitno namijenjena čitateljima određene dobi – njihova djela već dugo vremena čitaju predstavnici različitih generacija, vraćajući se omiljenim knjigama uvijek iznova. Zatim, posebnost je *Alice* njezina ambivalentnost, odnosno usmjerenost različitim skupinama potencijalnih

¹¹ Knjiga ima jednak naslov kao i Kornijenkov prijevod, inačice koja je adaptirana za mladu djecu.

¹² Ilustracije slikarice Jevgenije Čistotine.

čitatelja.¹³ Nadalje, takva se djela često ekraniziraju,¹⁴ stvaraju se mjuzikli¹⁵ po njihovu sadržaju, a knjiga o Alici poslužila je u Ukrajini i kao inspiracija za brojna kazališna i filmska djela.¹⁶

Razlozi pojavljivanja ponovnih ukrajinskih prijevoda

Popularnosti priče o Alici u Ukrajini pridonose i ponovni prijevodi djela. Uz uvjet da se pridržava originala u smislu opće ekvivalentnosti, prevoditelj ima na raspolaganju velik broj jezičnih sredstava kojima se koristi za odgovarajuću skupinu čitatelja (usporedimo, na primjer, dvije inačice teksta istoga prevoditelja; izdanje prijevoda iz 2007., koje se, kao što piše sâm prevoditelj, Kornijenko, razlikovalo od njegova prijevoda izdanja za najmlađe čitatelje iz 2009.).

Analizirajući potencijalne razloge pojavljivanja novih prijevoda djela Lewisa Carrolla u Ukrajini koji nisu u vezi s tekstem originala ili individualnim prevoditeljskim strategijama, valja potražiti određene zakonitosti. Prvi je ukrajinski prijevod *Alice* prevoditeljica Halina Bušina namijenila učenicima osnovne škole. Prijevod Valentina Kornijenka (lektorirao Malkovič) za izdavačku kuću „A-ba-ba-ha-la-ma-ha“ bio je za mlađu i stariju djecu, tinejdžere, Kornijenkov prijevod za izdavačku kuću Bogdan iz 2007. bio je namijenjen djeci od pet do petnaest, od petnaest do dvadeset i pet, od dvadeset pet do trideset pet godina itd. (zatim za sve dječje uzraste i za odrasle), prijevod Viktorije Narižne iz 2008. za izdavačku kuću „Folio“ izdanje je *Aličinih zgoda* za najmlađe čitatelje, a novi prijevod Olge Pilipenko za harkivsku izdavačku kuću Pelikan iz 2014. za djecu je od šest do osam godina, od devet do dvanaest godina i za tinejdžere.¹⁷

¹³ Naziv je uvela Zohar Shavit za djela koja pripadaju i dječjoj književnosti i književnosti za odrasle čitatelje, za djela koja imaju dvije skupine potencijalnih čitatelja (1986: 63). Razrađujući ideju ambivalentnosti, Emer O’Sullivan (1994) izdvojila je dvije mogućnosti za prijevod ambivalentnih tekstova: čuvanje usmjerenosti na različite potencijalne čitatelje ili ograničavanje prijevoda samo na male čitatelje.

¹⁴ Ukrajinske je gledateljke nedavno uznemirio film *Alice in Wonderland* Tima Burtona iz 2010. s Johnnyjem Deppom i Helenom Bonham Carter (u 3D-formatu). Nova inačica priče iznenadila je suvremenim trikovima. Ipak, iskusan poštovatelj klasike dat će prednost Carrollovoj *Alici*.

¹⁵ Televizijski kanal „Ukrajina“ zajedno s producentom i redateljem M. Papernikom napravio je novogodišnji mjuzikl *Alica u Zemlji Čudesa* krajem 2014. Producent je u vezi s tom preradom *Alice* rekao: „Naša priča ima dobro nasljeđe u starim klasičnim crtanim filmovima [...], to je doista važno djelo. Ali gledatelji mogu biti sigurni da ćemo ‚udahnuti‘ u njega nov novogodišnji život“ (Mrežna stranica televizijskoga kanala Ukrajina 2014).

¹⁶ U mnogim ukrajinskim dječjim kazalištima priča o Alici sastavni je dio programa. Na primjer, još za vrijeme SSSR-a u Ukrajini u filmskoj tvornici Kijivnaukfilm (*Київнаукфільм*) snimljen je crtani film *Alica u Zemlji Čudesa* koji je bio vrlo popularan u cijelome Sovjetskome Savezu.

¹⁷ Te podatke ispisali smo iz odgovarajućih ukrajinskih izdanja djela Lewisa Carrolla. Vidi popis literature.

Prevodeći *Alicu* prije pedeset godina, Halina Bušina nije si stavila u zadatak obuhvatiti sve njezine potencijalne čitatelje, od petogodišnjega djeteta do različitim informacijama preopterećenoga intelektualca. Prevoditeljica je ograničila svoj izbor na zahvalnije čitatelje, tj. na učenike osnovne škole, pa tako nije trebala uzimati u obzir sve paradokse svojstvene originalnom djelu, niti je trebala objašnjavati njegove fantastične posebnosti, ponajprije u vezi s motivacijom imena likova. Sličnu strategiju izabrao je i Leonid Horlač koji je prevodio umetnutu poeziju. Njemu čak prigovaraju da pjesme ponekad gube svoj paradoksalno-parodijski smisao i pretvaraju se u obične dječje brojalice (Dzera 2007: 112).

Od prvoga ukrajinskoga prijevoda *Alice* do sljedećega prošlo je četrdeset godina, što je dovoljno vremena da bismo prvi prijevod smatrali zastarjelim. No već i površna analiza jezične građe prvoga ukrajinskoga izdanja *Alice* ne navodi na zaključak da je ono izgubilo na aktualnosti. Osim toga, za razvoj jezika to nije dug vremenski period, pa nije ni presudan za ove ili one jezične aspekte prevoditeljske strategije. Istina je da razlogom zastarjelosti prvoga prijevoda *Alice* možemo smatrati određeni ideološki aspekt. Prvi ukrajinski prijevod toga djela bio je ostvaren u potpuno drukčijoj ideološkoj sredini u kojoj je vladala cenzura, a jezične norme i norme prijevoda bile su jako stroge. Ipak, problematika djela ostavlja po strani uvjerljive razloge za tu pretpostavku.

Kako smatramo, važno je da prevedena književnost može imati određeno mjesto u različitim vremenima i u različitim društvima. To može biti središte kulturnoga života nekoga društva, kao i njegova periferija, pa ipak, utjecaj prevedene književnosti na razvoj nacionalne književnosti nije nimalo dvojben. U članku „Ukrajinski prijevod: iz prošlosti u sadašnjost“ Oleksandr Čeredničenko sasvim opravdano piše da se u sovjetska vremena „bez obzira na nepovoljne vanjske uvjete umjetnički prijevod u Ukrajini razvijao, preuzimajući na sebe funkciju originalne književnosti kao jedino moguće sredstvo samoizražavanja umjetnika u onim uvjetima“ (2008: 21). Prema mišljenju autora navedenoga citata, odabir djela za prijevod u različitim povijesnim razdobljima zbiva se pod utjecajem činjenica kulturno-ideološkoga karaktera (isto):

U stvari sva djelatnost takvih ukrajinskih istaknutih prevoditelja kao što su Hrihorij Kočur i Mikola Lukaš temelji se na trostrukome cilju: obogatiti ukrajinsku kulturu, proširiti njezin estetski vidokrug i utvrditi u njoj općeljudske vrijednosti. Iz toga proizlazi žanrovska raznovrsnost djela izabranih za prijevod, njihove dominantne humanističke ideje, negiranje totalitarizma bilo kojega tipa.

Ponovni prijevodi književnih djela često se rukovode kontekstom vremenski ograničenih normi, na primjer, ideološkim preokretima i promjenama u recepciji polazne kulture u ciljnoj kulturi. Važan razlog funkcioniranja fenomena nekih

prijeвода mogu biti uvjeti socijalno-političkoga života (Idiatulina 2006: 243). Uz recepciju prijevoda u novoj jezičnoj sredini nalaze se procesi njegova stvaranja i lice prevoditelja, njegova tvorca, a i njegov utjecaj na nove čitatelje kao objekt toga utjecaja, pod kojima podrazumijevamo ne samo konkretnoga čitatelja, već i cijelu kulturu društva u kojoj je nastao prijevod: „Komunikacijski lanac književne recepcije, ako prelazi jezične granice i privlači prijevod, širi se od jedne nacionalne kulture prema drugoj, u čije zrcalo gleda“ (Toper 1998: 162). Zato ponovne prijevode valja razmatrati i u vremenskim granicama uvođenja u kulturu koja ih prima, novoga materijala i ideja jer njihov cilj može biti „popunjavanje praznine u usmjerenj kulturi ili donošenje u nju onoga čega prije nije bilo“ (Rebrij 2009: 195). Ako uzmemo kao aksiom „neslučajnost“ izbora teksta koji se s pomoću prijevoda mora „uvesti“ u određenu kulturu ili u određeni jezik u određenome vremenskome razdoblju, treba priznati da su ponovni prijevodi uvijek uvjetovani promjenama – makar i nebitnima – zbog kulture koja ih prima.

Činjenica je pojavljivanja nekoliko prijevoda ne samo *Alice*, nego i drugih poznatih djela klasične književnosti u suvremenoj Ukrajini, smatramo, posljedica državne politike koja je usmjerena na stvaranje načelno novoga kulturološkoga fona koji bi odgovarao potrebama postkolonijalnoga razvoja. Ponovni prijevodi tada zauzimaju važan položaj u novome kulturnome sustavu, ponovno nudeći čitatelju nove ili već prilično zaboravljene književne vrijednosti. Takvu politiku provode u život izdavačke kuće, koje dosta uspješno prezentiraju skoro svaki novi prijevod kao „dežurno“ dostignuće, na sve načine naglašavajući njegove jezične i izvanjezične prednosti (ilustracije, dizajn, kvalitetu tipografskoga rada i dr.).

Još jedan od razloga gotovo istodobnoga pojavljivanja različitih prijevoda u četirima različitim izdavačkim kućama rezultat je njihova natjecanja: „Retranslacija (ponovni prijevod)¹⁸ kanonske književnosti uobičajena je praksa izdavačkih kuća koje privlači prestiž i sigurna realizacija knjiga koje asociraju na svjetske klasike“ (Gurcađlar 2008: 234). Istodobno se u društvu naglašava veza s najboljim primjerima prevoditeljskoga stvaralaštva iz prethodnoga razdoblja koji stvaraju čvrst temelj za razvoj i prevođenje i domaće književnosti. Tako, na primjer, u izdanju *Alice* nakladnika „A-ba-ba-ha-la-ma-ha“ (Carroll 2001), svojevrsan spoj prošlosti i sadašnjosti suvremenoga ukrajinskoga prijevoda nalazimo u vrhunskome prijevodu Carrollovih parodija, koji je načinio već spomenuti istaknuti ukrajinski prevoditelj Mikola Lukaš.

¹⁸ Postojanje nekoliko prijevoda istoga književnoga djela, koje u originalu ima obično jedan tekstualni oblik, u jednoj nacionalnoj kulturi naziva se „re-translation“ (ponovni prijevod ili retranslacija) (Berman 1990: 19, Gurcađlar 2008: 21). U ukrajinskoj teoriji prevođenja javlja se i naziv „множинність перекладів“ ili „перекладна множинність“ (mnoštvo prijevoda) (Rebrij 2009, Čeredničenko 2008).

Ponovni prijevodi uobičajena su praksa u području umjetničkoga prijevoda zato što „postojanje umjetničkoga djela osigurava predvidljivost njegovih prijevoda na strane jezike, uključujući potencijalnu nejedinstvenost prijevoda na jednome jeziku“ (Kuzmina 2001: 105). Iako rijetko razmišljamo o opravdanosti novoga prijevoda djela već poznatoga u našoj kulturi, teoretičari prevođenja i drugi stručnjaci vrlo aktivno raspravljaju o tome problemu, pokušavajući protumačiti kompleks činjenica koje utječu na to da se stvaraju nove prevoditeljske interpretacije već ranije prevedenih djela (Rebrij 2009: 195).

Istaknuti ukrajinski pjesnik, prevoditelj i teoretičar Maksim Riljski obrazlaže neophodnost različitih prijevoda jednoga djela različitošću prevoditeljskih pristupa i složenošću interpretacijskih procesa, čija subjektivna priroda svako čitanje književnoga djela čini jedinstvenim i istovremeno nepotpunim: „Svaki prevoditelj može u uspješnoj reprodukciji strane priče, drame, pjesme itd. zaobići jednu ili drugu crtu originala, stavljajući naglasak na onu koju smatra najvažnijom. Svaki prevoditelj prevodi na svoj način“ (1975: 79). Sličnu misao, ali u ponešto drukčijem kontekstu, obrazložio je Lawrence Venuti koji piše da se ponovni prijevodi, načinjeni kada prevoditelj zna da postoje i raniji prijevodi, opravdavaju razlikom među njima. Tu razliku možemo pratiti u prevoditeljskim strategijama koje karakteriziraju novije prijevode nastale na osnovi pretpostavke da prethodne inačice više nisu prihvatljive u ciljnoj kulturi. Takva pretpostavka češće se temelji na socijalnim ili ideološkim principima, a nije povezana s nedostacima ranijih prijevoda (navedeno prema Gurcađlar 2008: 235).

Postavlja se pitanje zašto se neki književni tekstovi prevode ponovno, a drugi ne. Odgovor na to pitanje povezan je više sa sociokulturnim kontekstom ponovnih prijevoda, nego s „određenim posebnostima, svojstvenima polaznome tekstu“ (Gurcađlar 2008: 236). Ne možemo, međutim, osporiti činjenicu da se, kao objekti ponovnoga prijevoda, ističu poznata djela svjetskih klasika, koja možemo nazvati „kanonskima“. Upravo se u takva djela ubraja i *Alice* Lewisa Carrolla koju karakterizira postojanje višeslojnosti sadržaja, a ima i „neograničenu smislenu perspektivu“ koja stvara temelj ne za jedno, već za „teoretski neograničen broj“ prevoditeljskih rješenja (Etkind 1963: 396).

Podsjećamo na misao Reinharda Kaisera koji je umjesno usporedio prijevod s kazalištem: „Čak i ako bi bilo moguće, ne bismo željeli gledati u kazalištu samo originalne povijesne spektakle [...]. Iako su zanimljivi, ne zadovoljavaju nas u potpunosti. Proglasiti takve spektakle završenima bilo bi dosadno, čak i nepošteno!“ (2002: 84). Autor navedenoga citata pokazuje zanimljiv primjer kako je ponovni prijevod pomogao u otkrivanju kreativnoga potencijala originalnoga djela i predstavio ga na sasvim nov način u ciljnoj kulturi. Riječ je o ponovnome

njemačkome prijevodu romana engleske spisateljice Nancy Mitford *The Pursuit of Love* iz 1945. godine, koji je nastao po narudžbi uglednoga nakladnika probranih bibliografskih izdanja. Prevoditelj je uspio repositionirati klasični laki roman u novoj povijesnoj i kulturnoj sredini, stavljajući naglasak na humor i ironiju autorice. Zanimljivo je da u polaznoj kulturi izvorno djelo najčešće nema takve mogućnosti repositioniranja, što opovrgava popularno mišljenje o „nesavršenosti“ prijevoda u usporedbi s izvornikom: prijevod je „stvaralačko povećalo preko kojega se književna tvorevina pojavljuje u novome obliku“ (Toper 1998: 162).

Polazeći od toga, obratit ćemo pozornost na neke jezične posebnosti reproduciranja jezične građe u ukrajinskim prijevodima *Alice*.

Prevoditeljske strategije u ukrajinskim prijevodima *Alice*

Usporedimo samo neke parametre čije istraživanje nam, prije svega, omogućuje uočavanje određenih prevoditeljskih strategija, a također otkriva konkretne postupke za postizanje potpune sadržajne reprodukcije i adekvatnosti u funkcionalnome smislu, s odgovornošću za savjesno postignut najvažniji cilj prijevoda. Takvi su parametri: onomastika djela i nazivi njegovih poglavlja, pojave i leksik s nacionalnom kulturnom sastavnicom, frazeologija.¹⁹

Ime protagonistice romana Lewisa Carrola, Alice, ukrajinski prevoditelji tradicionalno prenose u obliku adaptiranoga, tj. odgovarajućega, ukrajinskom jeziku prilagođena imena, tj. kao *Alica*, a ne kao, primjerice, *Елиц*.²⁰ Ostali likovi sporednoga su ili epizodnoga karaktera. Najsloženija su zadaća prevoditelju izmišljena imena iza kojih se kriju pojmovi druge kulturno-jezične sredine. Za njihov prijevod predlažu se različite metode: kalkiranje, npr. *Mock Turtle* – *Фальшива Черепаха*²¹ (Narižna); aluzije, npr. *Потелячена Черепаха* – od teleta, teleća *телятина* (Bušina); te narodno-jezične stilizacije, npr. *Казна-Що-Не-Черепаха* – ‚Bog-Zna-Što-Ne-Kornjača‘ (Kornijenko) i *Нібито-Черепаха* – ‚Kao-Da-Kornjača‘ (Pilipenko).

Poseban ukrajinski kolorit osjeća se u onomastici djela u prijevodu V. Kornijenka. Za imena većine likova našao je nazive s karakterističnim ukrajinskim prizvukom. Usporedimo: *W. Rabbit* – *Б. Кролик*, ‚B. Kunić‘ (Bušina, Narižna) i

¹⁹ Naravno da se u takve parametre mogu ubrojiti i jezik likova, kao i umjetničko-stilske pojave, ali te aspekte ovdje nećemo istraživati, polazeći od činjenice da jedan od prijevoda koje analiziramo nije prijevod originalnoga engleskoga teksta Lewisa Carrola.

²⁰ Ta tradicija prenošenja adaptiranoga imena glavnoga lika svojstvena je i mnogim drugim slavenskim jezicima, na primjer hrvatskomu: *Alica u Zemlji Čudesi*, dok je srpski naslov *Alisa u zemlji čuda*, slovenski *Alica v čudežni deželi*, poljski *Alicja w Krainie Czarów*, a češki *Alenka v kraji divů*.

²¹ Usporedi hrvatsko rješenje „Lažna Kornjača“.

Б. Кролик Шляхтич, ‚В. Kunić Šlahtić‘²² te *Шляхтич Кролик Куцохвіст*, ‚Šlahtić Kunić Kratka Repa‘ (Kornijenko); *Cheshire cat* – *Чеширський Кім чи Кім-Сміюн*, ‚Češirski Mačak‘ ili ‚Mačak Koji Se Smije‘ (Bušina), *Чеширський Кім*, ‚Češirski Mačak‘ (Narižna, Pilipenko) i *Масничний Кім* – po nazivu jednoga zimskoga pravoslavnoga blagdana, Masljana, kada se jako dobro jede (Kornijenko); *Hatter* – *Капелюшник*, ‚Klobučar‘ (Bušina, Narižna) i *Кепалюшник* – od *кепа*, ‚budala‘ (Kornijenko), *Божевільний Капелюшник*, ‚Ludi Klobučar‘ (Pilipenko);²³ *Bill, the Lizard* – *Ящір Білл* (Bušina), *Ящірка Білл*, *Ящірка*, ‚Gušterica‘ (Narižna) i *Ящур Крутихвіст*, ‚Gušter Vrtirep‘ (Kornijenko), *Малюк Білл*, ‚Mali Bill‘ (Pilipenko).²⁴ Svoj pristup prijevodu takvih naziva Valentin Korijenko obrazlaže ovako: „Ako se radi o određenome pojmu koji Englezi prepoznaju, veoma koloritnom, ali neodlučujućem za očuvanje engleskoga kolorita, na primjer, o vlastitome imenu, onda obično za njega obvezno treba naći novu varijantu“ (2007: 10).

Još jedna zajednička crta svih ukrajinskih prijevoda povezana je sa sustavom ukrajinskoga jezika. To je uporaba niza ukrajinskih sufiksa koji kompenziraju engleske arhaične i ekspresivno-emocionalne attribute, na primjer: *old Crab* – *стара Крабиха* (Bušina, Kornijenko), *стара Рачиха* (Narižna); *young Crab* – *Крабєня* (Kornijenko), *Рачєня* (Narižna), a također: *Орлятко*, *Жабко* (Pilipenko). Zanimljivim možemo smatrati uporabu istih sufiksa u umetnutim pjesmama. Naprimjer, M. Lukaš (naklada „A-ba-ba-ha-la-ma-ha“, Carroll 2001) dodaje ekspresivnim ukrajinskim sufiksima kolorit neočekivan i za ukrajinsku uporabu, dodajući ih riječima koje se obično ne upotrebljavaju s ekspresivnim značenjem: „крокодил – *крокодилюнько*“ (*a little crocodile*), „кажан – *кажанок*“ (*a little bat*).

Sličan pristup primjećujemo u prijevodu naslova nekih poglavlja pripovijedi o Alici na ukrajinski jezik. Prijevod je obično po sadržaju adekvatan s uporabom određenih transformacija:

- dodavanje, npr. *Down the Rabbit-Hole* – *Униз і в глиб* кролячої нори (Kornijenko); *The Rabbit Sends in a Little Bill* – *Кролик посилає в димар малого Білла* (Bušina)
- supstitucija, na primjer, zamjena imenske sintaktičke konstrukcije glagolskom: *Advice from a Caterpillar* – *Що порадила гусинь* (Narižna, Kornijenko – Carroll 2001), *Що нараяла гусениця* (Kornijenko – Carroll 2007)
- prenošenje iz ruskoga prijevoda bez transformacije *Порада синьої Гусені* (Pilipenko).

²² Poljski niži plemić.

²³ Usporedi: Ludi Klobučar ili Ludi Šeširdžija.

²⁴ Gušter Bill.

Dosta složenim za prijevod smatramo naslov poglavlja u kojemu se objedinio riječnik i za ukrajinsku kulturu nerazumljiv pojam (*Saucus Race*) i igra riječima (*Tale – Tail*). U prijevodima nailazimo na različite pristupe: „Крос по інстанціях та історія з хвостиком“, „Utrka po ustanovama i priča s repićem“ (Bušina), „Гасай-Коло та Довгий Хвіст“, „Trči-Krug Dugi Rep“ (Kornijenko), „Партійні перегони та правдива історія“, „Partijske utrke i istinita priča“ (Narižna), „Перегони колами і довга оповідь“, „(Utrke ukруг i duga priča“ (Pilipenko). U tome slučaju dosta je teško procijeniti razložitost izbora svake od navedenih inačica u raznih prevoditelja, na primjer, izraz „партійні перегони“ („partijske utrke“) u V. Narižne opravdan je jer je blizak političkoj aluziji Lewisa Carrola, a izraz pak „Гасай-Коло“ („Trči-Krug“) V. Kornijenka izaziva u ukrajinske djece više asocijacija na dječje igre.

U knjizi Lewisa Carrola ima pojmova i leksema s nacionalnokulturnom sastavnicom, iako ona nije preopterećena tim pojavama. Prilikom prevođenja engleskih mjera za dužinu autori su rabili njihove neposredne ukrajinske ekvivalente ili zastarjele ukrajinske pojmove, naprimjer: *inch* – два з половиною сантиметри, „dva i pol centimetra“ (Bušina), *дюйм* (s komentarom u Kornijenka (Carroll 2001, Narižna, Pilipenko), *вершок* – stara ukrajinska mjera za dužinu (Kornijenko – Carroll 2007). U slučaju jedinice mjere za volumen – *gallon* u sintagmi „galon suza“ – u svim prijevodima nailazimo na generalizaciju pojma: *струмки сліз*, „mlazovi suza“ (Bušina), *потоки сліз*, „potoci suza“ (Kornijenko); a samo u prijevodu Viktorije Narižne nalazimo transliteraciju *галони сліз*, „galoni suza“. U oslovljavanju su prevoditelji gotovo uvijek zamijenili posebne engleske oblike ukrajinskim oblicima: *sir* – пане, „gospodine“; *miss* – панно, „gospođice“, ali nailazimo i na oblik *mic* (Narižna).

U knjizi ima određenih pojmova u vezi s načinom života Engleza, za koje prevoditelji traže bliske ukrajinske pojmove. Na primjer, naziv engleskoga specifičnoga bombona, *comfit* (*comfit* – „a sugarcoated sweet containing a nut or seed“, odnosno kiseli punjeni bombon koji u unutrašnjosti ima oraš ili sjemenku) prevodio se na sljedeće načine: *цукерка*, „bombon“ (Bušina), *цукат*, „kandirano voće“ (Kornijenko – Carroll 2001, Narižna), *карамелька*, „kiseli punjeni bombončić“ (Kornijenko – Carroll 2007). Još jednu vrstu engleskih slatkiša iz *Alice: Barley sugar*, lomljiv bombon od šećera boje jantara, koji se kuha s ekstraktom jечма, dosta slično preveli su svi autori: *цукерки*, „bomboni“ (Bušina, Narižna), *карамель*, „kiseli punjeni bombon“ (Kornijenko – Carroll 2001), *лизунець*, „lizalica“ (Kornijenko – Carroll 2007).

U vezi s ograničenjem cenzure u socijalističko doba i neprihvatanjem kršćanskih tradicija i drugih pojmova nepoželjnih za sovjetskoga čitatelja u vrijeme

objavljivanja pojedinih prijevoda, u prijevodu H. Bušine nailazimo na tendenciju izbjegavanja riječi povezanih s religijom. Tako se blagdan *Christmas* pretvara u prijevodu u *Новий рік*, tj. u Novu Godinu, a *shillings and pence* i *brandy* sasvim nestaju iz teksta prijevoda. U prijevodu V. Kornijenka nalazimo sasvim suprotnu pojavu: potpuno neutralne riječi prevoditelj pokušava prevesti dijalektnim ili čak arhaičnim leksikom (posebice se to odnosi na prijevod iz 2007.). Na primjer: *waistcoat* – *камізелька* (regionalna riječ, književna je *безрукавка*); *jar* – *слоїк* (regionalna riječ, književna je *пляшечка*); *shelf* – *мисник* (zastarjela riječ, polica za posuđe i hranu u seoskoj kući); *(little) bottle* – *каламарчик* (zastarjela riječ, suvremena je *пляшечка*); *kettle* – *макімпа* (zastarjela riječ).

Još jedan važan aspekt prevoditeljske strategije pristup je prevoditelja prevođenju frazema, koji su uvijek, kao nositelji kulturnoga iskustva određene zajednice, važno sredstvo estetskoga utjecaja na čitatelje. Zato se frazemi obično smatraju problematičnim područjem prijevoda, a situacija se osobito komplicira kada realna frazeologija supostoji u djelu s nerealnom, koja se nalazi u fantastičnoj ili bajkovitoj stvarnosti. Upravo takva situacija odnosi se i na prevođenje *Alice*. Frazeološke jedinice koje Lewis Carroll često rabi povezane su i s igrom riječi, pa su u prijevodu čak i svima poznatih engleskih izraza, prevoditelji rabili različite postupke. Na primjer, u prijevodu poslovice „Birds of a feather flock together“ iskorišteni su dosta uspješni uobičajeni izrazi „Видно птаха по польоту“, „Poznaje se ptica po letu“ (Bušina); „Це птиці одного польоту“, „To su ptice iz istoga jata“ (Kornijenko – Carroll 2001).

Opisujući slike fantastičnoga svijeta, Lewis Carroll u usta njegovih stanovnika stavlja autorske frazeme. Na primjer, Kunić često ponavlja: „Oh my dear paws!, Oh my fur and whiskers!“, što izaziva jake asocijacije s izrazom „Oh, my God!“ (usklikom koji izaziva vrlo širok spektar emocija od čuđenja do ushita) i brojnim somatološkim frazemima, koji se odnose na ljudsku prirodu. Dalje Kunić kaže: „She’ll get me executed as ferrets are ferrets!“, pri čemu rabi drugi autorski frazem koji se, kao što je vidljivo iz konteksta, može prilično jednostavno razumjeti kao izraz koji označava uvjerenost. To značenje uvjerenosti iskoristili su prevoditelji koji u ukrajinskome jeziku nisu našli odgovarajuće frazeološke jedinice i samo su opisno preveli ranije navedeni ulomak originala: „Ох, герцогиня! Ця герцогиня! Ой, мої любі лапки! Моє хутро і вуса! Вона голову мені зніме, я вже знаю!“, „[...] Она će mi glavu odsjeći, ja to znam“ (Bušina); „Герцогиня! Ой, Герцогиня! Бідні мої лапки! Моя шкурка! Мої вусики! Вона ж мені голову зніме!“, „[...] Она će mi odsjeći glavu“ (Kornijenko – Carroll 2001); „Герцогиня! Ой, лелечки, Герцогиня! Ой плакали мої лапки, шкурка та вусики! Та вона ж мені голову зніме – або я не Кролик!“, „[...] Она će mi odsjeći glavu – ili nisam Kunić“

(Kornijenko – Carroll 2007). Samo je V. Narižna iskoristila kalkiranje i predložila doslovan prijevod toga ulomka: „Герцогиня! Герцогиня Ох, мої хороші лапки! Ох, моя шубка, мої вусики! Вона мене покарає, не будь тхори тхорами!“, „[...] Ona će me kazniti kao tvorovi su tvorovi“.

Lewis Carroll s vremena na vrijeme ostvaruje i modifikaciju frazema, čime stvara okazionalne inačice koje povećavaju razinu ekspresije. Tako neutralni frazem „in no time“, „trenutačno“, „u tren oka“, postaje posebno emotivan „in about half no time“. U većini ukrajinskih prijevoda tu frazeološku jedinicu prevoditelji su ispustili iz teksta: „[...] або тебе, або голови твоєї тут не буде – і не цю мить, а в сто разів швидше!, Вибирай!“ „[...] ne u ovaj trenutak, a sto puta brže [...]“ (Bušina); „Або щезаєш ти, або твоя голова. І то негайно! Вибирай!“ „[...] odmah [...]“ (Kornijenko – Carroll 2001); „Зараз же, сю ж мить, або щезнеш ти, або щезне твоя голова. Вибирай!“ „[...] u ovaj trenutak [...]“ (Kornijenko – Carroll 2007); samo je Viktorija Narižna sačuvala taj izraz te ga prenosi doslovno: „Або ти згинеш звідси вдвічі швидше, ніж просто зараз, або так само швидко згине твоя голова! Вибирай!“ „[...] dva puta brže, nego jednostavno sada [...]“.

Lewis Carroll izmijenio je poznatu englesku poslovicu „Take care of the pence and the pounds will take care of themselves“, „Brini se za penije pa će se funte brinuti same za sebe“, upotrijebivši umjesto ključnih riječi *pence* i *pounds* okazionalne *sense* i *sounds*. Kao rezultat te zamjene nije se pojavio još jedan paradoksalan izraz, već genijalna autorska frazemska poslovice. Prevoditelji su pokušali pronaći izraze dostojne originala, ali su izgubili efekt kalambura. U jednome prijevodu nalazimo nerimovani izričaj: „Думай, що сказати, а слова знайдуться самі!“ „Misli što govoriš te će se riječi same pojaviti“ (Bušina), a u dvama drugima rimovanu inačicu: „Хто плузду пильнувати звик, того не підведе язик“, „Тко је навикао мислити на смисао, њему неће подвалити језик“ (Kornijenko) te „Про думку подбав – язик сам сказав!“ „Ако мислиш, језик сам рече“ (Narižna). Ipak, značenjski svi navedeni ukrajinski izrazi ekvivalentno prenose sadržaj Carrollova autorskoga frazema.

Osobito valja istaknuti neke posebnosti prijevoda Valentina Kornijenka iz 2007. za izdavačku kuću Bogdan (Carroll 2007). Svoju zadaću prevoditelja shvatio je u maksimalnoj prilagodbi djela Lewisa Carrolla ukrajinskomu čitatelju. U vezi s tim aktivno rabi specijalan leksik, karakterističan za govorni jezik Ukrajinaca, na primjer:

- usklike i čestice: *авжеж* („da“), *геть* („van“), *та й квит*, *хай йому морока* („neka mu nevolja“), *лелечки* („joj“), *га* („molim“), *гай-гай* („uh“), *лишечко* („jao“), *аж гульк* („kad odjednom“)
- ekspresivne glagole, posebice za prijevod riječi koje znače govorenje i pokret likova: *бръохнула* (značenje: „pala je“), *кумекає* (značenje: „kuži“),

- заквиллила* (značenje: ‚zajecala je‘), *вигулькнув* (značenje: ‚pojavio se iznenada‘), *втєлюцилася* (značenje: ‚našla se u nepoželjnome mjestu‘), *чеберяє* (značenje: ‚kreće se‘), *беркицьнув* (značenje: ‚pao je iznenada‘), *доглупалася* (značenje: ‚razumjela je‘), *шкіриться* (značenje: ‚smije se‘), *галакали* (značenje: ‚glasno su govorili‘), *хвицнути* (značenje: ‚ударити‘), *іскарлючилась* (značenje: ‚zgrčila se‘), *цвєнькали* (značenje: ‚govorili su stranim jezikom‘), *чукикала* (značenje: ‚bacala je uvis‘);
- nepristojne riječi i vulgarizme: *уцент* (značenje: ‚konačno‘), *диковижа* (značenje: ‚čudo‘), *чортяка* (značenje: ‚vrag‘), *вочевидячки* (značenje: ‚očigledno‘), *манюнька* (značenje: ‚malena‘), *балачка* (značenje: ‚brbljanje‘, ‚lupetanje‘), *бігме* (značenje: ‚bogme‘, ‚bogami‘), *не до шмиги* (značenje: ‚ne odgovara‘), *нічичирк* (značenje: ‚ništa‘), *приключка* (značenje: ‚doživljaj‘), *баньки* (značenje: ‚oči‘), *бачця* (značenje: ‚čini se‘), *стала цапки* (značenje: ‚stala je na zadnje šape‘), *тварюки* (značenje: ‚životinje‘);
  - arhaizme: *сан'янци* (značenje: ‚čizme od marokena‘, ‚marokenske čizme‘), *опука* (značenje: ‚lopta‘), *лій* (značenje: ‚loj‘), *шарварок* (značenje: ‚težak posao‘);
  - dijalektizme: *гидомирні* (značenje: ‚loši‘), *дзиллик* (značenje: vrsta stolice), *камізьлька* (značenje: ‚prsluk‘), *слоїк* (značenje: ‚staklenka‘).

Završne napomene

Završavajući članak o ukrajinskim prijevodima romana Lewisa Carrolla o doživljajima djevojčice Alice, moramo konstatirati da ta knjiga posljednjih godina postaje sve popularnija u Ukrajini, s obzirom na to da je tijekom posljednjih deset do petnaest godina bila tiskana više nego svih prethodnih godina, posebice u Sovjetskoj Ukrajini. Ponovni prijevodi *Aličinih pustolovina u Čudozemskoj*, iako su svojevrsna reakcija prevoditelja na zahtjeve naručitelja (na primjer, postojanje dvaju prijevoda istoga prevoditelja Valentina Kornijenka koji se razlikuju nizom prevoditeljskih rješenja), produžuju komunikacijski lanac književne recepcije koji uvijek iznova prelazi jezične granice i privlači u krug poštovatelja Lewisa Carrolla nove i nove čitatelje, otvarajući za njih bezgraničnu smislenu perspektivu djela o *Alici*, zanosnu pustolovnu intrigu te fantastične priče u obliku sna. Sačuvavši opću ekvivalentnost originalu, svaki je prevoditelj pokušavao primijeniti stvaralački arsenal jezičnih sredstava koja postoje u ukrajinskome jeziku imajući u vidu, kao što je i sâm Lewis Carroll zamislio, različite skupine čitatelja.

Popis literature

- Berman, Antoine. 1990. „La retraduction comme espace de traduction“. *Palimpsestes* 4: 1–7.
- Carroll, Lewis (Керролл, Люїс). 1960. *Аліса в Країні Чудес, Аліса у Задзеркаллі* [*Alice u Zemlji Čudesa, Alice s one strane ogledala*]. Prev. Halina Bušina. Київ: Видавництво: „Радянський письменник“.
- Carroll, Lewis (Керролл, Люїс). 1976. *Аліса в Країні Чудес* [*Alice u Zemlji Čudesa*]. Prev. Halina Bušina i Leonid Horlač. Київ: Видавництво дитячої літератури „Веселка“.
- Carroll, Lewis. 1865/1998. *Alice's Adventures in Wonderland*. U: Martin Gardner. *The Annotated Alice: Alice's Adventures in Wonderland and Through the Looking Glass*. New York: Wings Books.
- Carroll, Lewis (Керролл, Люїс). 2001. *Аліса в Країні Дивс* [*Alice u Zemlji Čudesa*]. Prev. Valentin Kornijenko i Mikola Lukaš. Київ: «А-БА-БА-ГА-ЛІА-МА-ГА».
- Carroll, Lewis (Керролл, Люїс). 2007. *Пригоди Аліси в Дивокраї, Аліса у Задзеркаллі* [*Aličini doživljaji u Čudozemskoj, Alice s one strane ogledala*]. Prev. Valentin Kornijenko i Mikola Lukaš. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан.
- Carroll, Lewis (Керролл, Люїс). 2008. *Аліса в Дивокраї* [*Alice u Čudozemskoj*]. Prev. Viktorija Narižna. Харків: Фоліо.
- Carroll, Lewis (Керролл, Люїс). 2014. *Пригоди Аліси в Дивокраї* [*Aličini doživljaji u Čudozemskoj*]. Prev. Olga Pilipenko. Харків: Пелікан.
- Carroll, Lewis (Керролл, Люїс). 2015. *Пригоди Аліси в Дивокраї* [*Aličini doživljaji u Čudozemskoj*]. Prev. Olga Pilipenko. Харків: Віват.
- Čeredničenko, Oлександр Ivanovič (Чередниченко, Олександр Іванович). 2008. „Український переклад з минулого до сьогодення“ [Ukrajinski prijevod: iz prošlosti u sadašnjosti]. U: *Од слова путь верстающий й до слова [...] : Збірник на пошану Роксоляни Петрівни Зорівчак, доктора філологічних наук, професора, заслуженого працівника освіти України*, 21 – 31. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- Dzera, Oksana (Дзера, Оксана). 2007. „Методи перекладу поетичних уривків із *Аліси в Країні Чудес*: орієнтація на цільового читача“ [Metodologija prijevoda pjesničkih ulomaka iz *Alice u Zemlji Čudesa* – orijentacija na ciljnoga čitatelja]. *Иноземна філологія = Inozemna philologia* 119: 111–118.
- Dzjuba, Ivan (Дзюба, Іван). 2015. „Корнієнко Валентин Олексійович“ [Kornijenko Valentin Olexsijovič]. *Українська Вікіпедія*. <uk.wikipedia.org/wiki/Корнієнко_Валентин_Олексійович> (pristup 20. siječnja 2015.).
- Etkind, Jefim (Эткинд, Ефим). 1963. *Поэзия и перевод* [Poezija i prijevod]. Москва – Ленинград: Советский писатель.
- Gurcağlar, Şehnaz Tahir. 2008. „Retranslation“. U: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*, 2. izdanje, ur. Mona Baker i Gabriela Saldanha, 232–236. London: Routledge.
- Idiatulina, Leisan Tagirovna (Идиатуллина, Лейсан Тагировна). 2006. „Переводы произведений В.В. Маяковского на татарский язык и проблемы переводной множественности“ [Prijevodi djela V. V. Majakovskoga na tatarski jezik i problemi ponovnih prijevoda]. U: *И. А. Бодуэн де Куртенэ и современные проблемы теоретического и прикладного языкознания: III Междунар. Бодуэновские чтения, 23–25 мая 2006 г.: тезисы докл.*, 242–244. Казань: Казан. ун-т, т. 1.
- Kaiser, Reinhard. 2002. „The Dynamics of Retranslation: Two Stories“. *Translation Review* 63 (1): 84–85.
- Kornijenko, Valentin (Корнієнко, Валентин). 2007. „Від перекладача: Чи здолають перекладачі Керролів Еверест?“ [Od prevoditelja: mogu li prevoditelji osvojiti Carrollov Everest?]. U: Люїс Керролл. *Пригоди Аліси у Дивокраї. Аліса у Задзеркаллі*, 3 – 16. Тернопіль: Богдан.

- Kuprijan, Hristina (Купріян, Христина). 2008. „Гапчинська feat Керролл“ [Нарчінська feat Carroll]. *Время 2*. <<http://ytime.com.ua/ru/50/2808>> (pristup 20. siječnja 2015.).
- Kuzmina, Natalija Arnol'dovna (Кузьмина, Наталья Арнольдовна). 2001. „Феномен художественного перевода в свете теории интертекста“ [Fenomen umjetničkog prijevoda u svjetlosti teorije interteksta]. U: *Текст. Интертекст. Культура: междунар. науч. конф.*, 4–7 апреля 2001 г.: сб. докл., 97–111. Москва: Азбуковник.
- Marčuk, Marina (Марчук, Марина). 2010. „Перекладач Аліси мекає в Тернополі.“ [Prevoditelj *Alice* živi u Ternopolju]. *Вільне життя*, 28 травня 2010. <http://vilne.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=5212:perekladach&catid=31:uvilnu&Itemid=36> (pristup 20. siječnja 2015.).
- Mrežna stranica televizijskoga kanala Ukrajina. 2014. <<http://Alica.kanalukraina.tv/video/34799/>> (pristup 28. prosinca 2014.).
- Narančić Kovač, Smiljana i Ivana Milković. 2011. „Тко је украо колачиће: интертекстуална саставница *Алициних пустоловина* у *Ћудоземској* у хрватским изданјима“. U *Redefiniranje tradicije: dječja književnost, suvremena komunikacija, jezici i dijete*, ur. Ante Bežen i Berislav Majhut, 223–240. Zagreb: Učiteljski fakultet i ECNSI.
- Nečitajlo, Hristina (Нечитайло, Христина). 2008. „Аліса для дорослих“ [Alica za odrasle]. *Время 2*. <<http://ytime.com.ua/ru/50/2808>> (pristup 22. siječnja 2015.).
- O’Sullivan, Emer. 1994. „Winnie-the-Pooh und der erwachsene Leser: Die Mehrfachadressiertheit eines kinderliterarischen Textes im bersetzungsvergleich“. U: *Kinderliteraturim interkulturellen Prozess*, ur. Hans-Heino Ewers, Gertrud Lehnert i Emer O’Sullivan, 118–157. Stuttgart: Weimar.
- Rebriј, Oleksandr Volodimirovič (Ребриј, Олександр Володимирович). 2009. „Пригоди Аліси в Україні, або про множинність сучасних перекладів“ [Aličini doživljaji u Ukrajini ili mnoštvo suvremenih prijevoda]. *Лінгвістика XXI століття: нові дослідження і перспективи* 3: 190–205.
- Riljski, Maksim Tadejovič (Рильський, Максим Тадейович). 1975. „Проблеми художнього перекладу“ [Problemi umjetničkoga prijevoda]. U: *Мистецтво перекладу*, ur. M. T. Riljskij, 25–92. Київ: Радянський письменник.
- Shavit, Zohar. 1986. *Poetics of Children’s Literature*. London: Athens.
- Toper, Pavel (Топер, Павел). 1998. „Перевод и литература: творческая личность переводчика“ [Prijevod i književnost: stvaralački lik prevoditelja]. *Вопросы литературы* 6: 161–178.

Liudmyla Vasylyeva

University Ivan Franko, Lviv, Ukraine
Ivan-Franko-Universität Lwiw, Ukraine

Alice in Ukraine, or Ukrainian Translations of Lewis Carroll’s Works

The aims of this paper are to introduce existing Ukrainian translations of *Alice’s Adventures in Wonderland* and their respective translators; to discuss some reasons for recent retranslations of Lewis Carroll’s works; and to show some aspects of translators’ work which are characteristic of translations into Ukrainian and which primarily serve as a means of transferring the equivalent of the creative attributes of Lewis Carroll’s text for

Ukrainian readers. The book is gaining in popularity in Ukraine and has been published four times in the last 10 to 15 years. Although it may be said that recent retranslations of *Alice in Wonderland* show the translators' response to the demands from the publishers, these retranslations also expand the communication chain of literary reception which continues to cross linguistic boundaries, bringing new readers to the circle of Carroll's admirers and opening up to them the boundless meaningful perspective of the *Alice* story. Preserving general equivalence to the original, each translator has tried to make use of the creative arsenal of language resources that exist in the Ukrainian language, bearing in mind – much like Lewis Carroll himself – different groups of readers.

Keywords: equivalent transferring, language resources, literary reception, retranslation, translators, Ukrainian language

***Alice* in der Ukraine oder über ukrainische Übersetzungen der Werke von Lewis Carroll**

Im Beitrag werden zuerst die vorhandenen ukrainischen Übersetzungen des Werkes und deren Autoren vorgestellt, um dann auf die Gründe dafür einzugehen, warum in der Ukraine in der letzten Zeit Carrolls Werke neu aufgelegt werden. In diesem Zusammenhang wird auf bestimmte Aspekte der Übersetzungsarbeit hingewiesen, die den ukrainischen Übersetzungen eigen sind und die vor allem als Mittel der äquivalenten Übertragung der schöpferischen Möglichkeiten des Textes von Lewis Carroll dienen, die speziell auf den ukrainischen Lesern ausgerichtet sind. Carrolls Buch gewinnt in der Ukraine an Popularität, weshalb es auch in den letzten fünfzehn Jahren vier Mal herausgegeben wurde. Obwohl Neuausgaben eine Reaktion der Übersetzer auf bestimmte Forderungen der Auftraggeber darstellen, erweitern diese zugleich die Kommunikationskette der literarischen Rezeption eines Werkes. Sie überwinden immer wieder die Sprachbarrieren und begeistern neue Leser für Carrolls Werk, indem sie ihnen die grenzenlose Sinnperspektive der Geschichte über Alice immer wieder aufs Neue eröffnen. Dabei bemüht sich jeder Übersetzer um die Erhaltung der allgemeinen Äquivalenz seiner Übersetzung, verwendet jedoch das ihm in der ukrainischen Sprache zur Verfügung stehende schöpferische Sprachpotential, um auf diese Weise zugleich – gemäß den Vorstellungen von Carroll – verschiedene Leserschichten zu erreichen.

Schlüsselwörter: äquivalente Textübertragung, Sprachmittel, literarische Rezeption, Neuübersetzung, Übersetzer, Ukrainisch

An invitation for the Duchess to play croquet. Sir John Tenniel.
Alice's Adventures in Wonderland, 1865, p. 77.

Poziv Vojvotkinji na igru kriketa. Sir John Tenniel.
Alice's Adventures in Wonderland, 1865., str. 77.